

Oikeusneuvos Timo Ojala
Korkein oikeus
p. 02956 40131
s-posti: timo.j.ojala@oikeus.fi

Asiantuntijalausunto

2.9.2024

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Viite: Lakivaliokunnan lausuntopyyntö 26.6.2024

HE 65/2024 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta; ja
Toimenpidealoite TPA 25/2024 vp

Asiantuntijalausunto hallituksen esityksestä laiksi rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta

Aluksi

1. Hallituksen esityksessä (HE 65/2024 vp) esitetään muutettavaksi rikoslain ihmiskauppaa koskevaa rangaistussäännöstä siten, että ihmiskauppana rangaistavaa olisi teko, jonka tarkoituksena on pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen.
2. Totean, että korkein oikeus on antanut asian valmisteluvaiheessa 8.5.2024 päivätyn lausunnon hallituksen esityksen luonnoksesta. Tuossa lausunnossa korkein oikeus piti perusteltuna ja oikeustilaa selkiyttävänä, että rangaistavuuden piiriin kuuluisi selvästi ne menettelyt, joiden kriminalisointiin Suomen valtio on Istanbulin sopimuksen ratifioinnin myötä sitoutunut. Korkein oikeus on lausunnossaan kiinnittänyt huomiota termiin ”pakkoavioliitto”, jonka sisältöä on pidetty osin epäselvänä erityisesti sen suhteen, että myös avioliitosta irtautumisen estämisen katsotaan kuuluvan rangaistavuuden piiriin. Ihmiskauppaa koskevan kriminalisoinnin ei ole katsottu välttämättä kattavan kaikkia avioliittoon pakottamisen muotoja ja tästä syystä kehoitettu harkitsemaan erillisen rangaistussäännöksen säätämistä muiden Pohjoismaiden tapaan. Korkeimman oikeuden lausunnossa on kiinnitetty huomiota myös siihen, että rikosoikeudellisen

laillisuusperiaatteen kannalta ongelmallista on, jos rangaistussäännöksen soveltuminen avioliittoon rinnastuvaan liittoon ei ilmene rangaistussäännöksestä, vaan pelkästään lain perusteluista.

3. Hallituksen esityksessä säännösehdotusta on täsmennetty siten, että pakkoavioliiton lisäksi säännöksessä mainitaan myös siihen rinnastettava liitto. Avioliittoon pakottamista koskevaa erillissääntelyä ei ole pidetty tarpeellisena eikä tarpeellisena ole pidetty myöskään pakkoavioliiton määrittelyä rikoslaissa.
4. Tarkastelen lausunnossani ensinnäkin kysymystä siitä, voidaanko ehdotettua ihmiskaupparikosta koskevaa säännöstä pitää sisällöltään sillä tavoin selvänä, että siitä ilmenee ne rangaistavat menettelyt, joita lain perustelujen mukaan sen tulisi kattaa. Toiseksi tarkastelen kysymystä siitä, voidaanko pakkoavioliiton sääntelyä yksin ihmiskauppana pitää riittävänä vai olisiko tästä tarpeen säätää ihmiskaupan ohella myös erillisessä rangaistussäännöksessä.

Pakkoavioliiton säätäminen rangaistavaksi ihmiskaupparikoksena

Rangaistussäännöksen sisältö

5. Hallituksen esityksessä esitetään rikoslain 25 luvun 3 §:n mukaisen ihmiskaupparikoksen muuttamista siten, että teon tarkoituksena todettaisiin nimenomaisesti saattaminen pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon. Kuten muutkin ihmiskaupparikokset, pakkoavioliittoon saattaminen edellyttää myös ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön mukaisten keinojen ja tekotapojen täyttymistä.
6. Ihmiskaupparikoksessa keinoina on säädetty rangaistavaksi muun muassa toisen riippuvaisen tai turvattoman aseman hyväksikäyttäminen, toisen painostaminen, toisen erehdyttäminen tai toisen erehdyksen hyväksikäyttäminen. Avioliittoon pakottamisen osalta kysymys olisi tyypillisesti näistä ihmiskaupparikoksen keinoista. Painostamisen osalta on esimerkiksi hallituksen esityksessä (HE 103/2014 vp) todettu, että painostaminen yleensä liittyy tilanteeseen, jossa rikoksentekijä on painostettua vahvemmassa asemassa ja siihen perustuen voimakkaasti taivuttaa tätä. Voimakkuus voi koskea sekä kohdehenkilöön vaikuttamisen intensiteettiä että sen kestoa tai molempia. Painostamisen on joka tapauksessa oltava voimakkuudeltaan sellaista, että teko-olosuhteet ja rikoksen asianomistajan henkilöön liittyvät seikat huomioon ottaen painostamisen voidaan katsoa vaikuttavan hänen tahdonmuodostukseensa. Painostamista, kuten muitakaan momentin numeroiduissa kohdissa mainittuja keinoja, ei tarvitse käyttää alusta pitäen, vaan teko voi myöhemmin muodostua ihmiskaupaksi esimerkiksi toimintaan alun perin vapaaehtoisesti suostuneen halutessa lopettaa sen.

7. Ihmiskaupparikoksen tekotapojen osalta rangaistussäännöksessä todetaan muun muassa toisen määräysvaltaan ottaminen. Tältä osin hallituksen esityksessä (HE 103/2014 vp) on todettu, että määräysvallalla tarkoitetaan sitä, että hän on menettänyt mahdollisuuden toimia haluamallaan tavalla. Määräysvalta syntyisi käytännössä momentin luetelluissa kohdissa mainittujen, erityisesti 1 kohdassa mainittujen keinojen käyttämisestä. Yleensä kysymys on toisen henkilön riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämisestä tai painostamisesta. Törkeän ihmiskaupan tilanteissa asianomistajan joutuminen määräysvaltaan voisi johtua myös 3 a §:n 1 momentissa tarkoitetun väkivallan tai uhkauksen käyttämisestä. Keinojen käyttämisen vuoksi asianomistajalle ei jää muuta vaihtoehtoa kuin alistua rikosentekijän määräysvaltaan ryhtymällä toimimaan jossakin ihmiskaupan tarkoituksessa tai jatkamaan sellaista toimintaa.
8. Ihmiskaupparikosta koskevaan rangaistussäännökseen ehdotetaan säädettäväksi teon tarkoituksena saattaminen pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon. Pakkoavioliittoa tai siihen rinnastettavaa liittoa ei tarkemmin määriteltäisi laissa, vaan riittävänä on pidetty näiden määrittelyä lain perusteluissa (HE s. 33 ja 54). Avoliittoon rinnastettava liitto voi olla kysymyksessä esimerkiksi tietyn uskonnollisen yhteisön käytänteiden mukaisesti solmittu niin sanottu uskonnollinen avoliitto tai muu yhteisöllinen avoliitto, jota ei ole virallisesti rekisteröity.

Arviointia

9. Hallituksen esityksen perusteluista (s. 21) ilmenevällä tavalla pakkoavioliittoa ei ole kansainvälisissäkään asiakirjoissa yhdenmukaisesti määritelty. Perustelujen mukaan pakkoavioliitolla tarkoitetaan usein avoliittoa, jossa toinen tai molemmat puolisoista ei ole voinut vaikuttaa avoliiton solmimiseen tai puolison valintaan eli viitataan avoliiton syntymiseen pakottamisen seurauksena. Pakkoavioliitolla viitataan myös tilanteeseen, jossa henkilö pakotetaan pysymään avoliitossa vastoin tahtoaan. Eräiden määrittelyjen mukaan pakkoavioliitossa on kysymys hyväksikäyttötilanteista, joissa henkilö ei voi kieltäytyä tai poistua uhkausten, väkivallan, pakottamisen, erehdyttämisen tai valta-aseman väärinkäytön vuoksi.
10. Ihmiskaupparikos edellyttää erilaisten keinojen ja tekotapojen käyttämistä, joten silloin kun nämä ovat täyttyneet ja henkilö saatetaan pakkoavioliittoon, kysymys on oikeastaan avoliittoon pakottamisesta. Vaikuttaisi siten siltä, että pakkoavioliitto-termillä ei ole ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön täyttymisen tai rangaistussäännöksen tulkinnan kannalta ratkaisevaa merkitystä ainakaan silloin, kun kysymys on yli 18-vuotiaateeseen kohdistuvasta teosta. Toisaalta alle 18-vuotiaaseen kohdistuvassa ihmiskaupparikoksessa ei edellytetä rangaistussäännöksestä ilmenevien keinojen käyttämistä, kuten esimerkiksi painostamista. Tällaisissa tilanteissa rangaistussäännöksessä oleva pakkoavioliitto-termi aiheuttaa tulkinnallista epäselvyyttä sen suhteen, asettaako pakkoavioliitto-termi myös

esimerkiksi pakottamista koskevan lisäkriteerin myös alle 18-vuotiaisiin kohdistuvissa teoissa. Kysymys on oikeastaan siitä, olisiko rangaistussäännöksessä tulkinnallisten epäselvyyksien välttämisen kannalta perustellumpaa käyttää avioliitto tai siihen rinnastettava liitto terminologiaa pakkoavioliiton asemasta. Rangaistavan menettelyn arvioinnin kannalta vaikuttaisi kuitenkin siltä, että pakkoavioliitto termiä ei näyttäisi olevan tarpeen määritellä laissa.

11. Kuten edeltä ilmenee, ihmiskaupparikoksessa mainittuja keinoja ei tarvitse käyttää alusta pitäen, vaan teko voi myöhemmin muodostua ihmiskaupaksi esimerkiksi toimintaan alun perin vapaaehtoisesti suostuneen halutessa lopettaa sen. Ihmiskaupparikos voi siten olla käsillä myös silloin, kun avioliitto on solmittu vapaaehtoisesti, mutta tekijä estää avioliiton päättämisen. Tästä lähtökohdasta arvioituna avioliitosta irtautumisen estämistä ei olisi tarpeen erikseen mainita rangaistussäännöksessä, vaan liitosta irtautumisen estämisen rangaistavuus arvioidaan normaalien ihmiskaupparikosta koskevien tulkintojen mukaisesti.
12. Ihmiskaupparikosta koskevaan säännökseen esitetyt muutokset ovat nähdäkseni ihmiskaupparikosta koskevaa rangaistussäännöstä selkeyttäviä ja säätää tietyissä olosuhteissa tapahtuvan avioliittoon saattamisen rangaistavaksi ihmiskauppana. Ihmiskauppaa koskevan rangaistussäännöksen täydentäminen pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattamista koskevalla teon tarkoituksella selkeyttää pakkoavioliiton rangaistavuutta. Ihmiskauppaa koskeva rangaistussäännös soveltuu kuitenkin vain tiettyihin osiin niitä tilanteita, joita pakkoavioliitolla yleisesti tarkoitetaan. Ihmiskaupan tunnusmerkistön täytyminen edellyttää, että teossa on käytetty sanotussa lainkohdassa mainittua keinoja, joka on johtanut siinä tarkoitetun tekotavan käyttämiseen, ja että teon tarkoituksena on ollut uhrin saattaminen säännöksessä tarkoitettun hyväksikäytön kohteeksi.
13. Ehdotettu sääntely on alle 18-vuotiaisiin kohdistuvien pakkoavioliittojen osalta varsin kattava. Tämä johtuu siitä, että rangaistavuus ei näissä tilanteissa edellytä ihmiskauppasäännöksen mukaisten keinojen käyttämistä. Avioliiton voi avioliittolain mukaisesti solmia vain 18 vuotta täyttänyt henkilö. Ihmiskauppasäännöksen lähtökohtana olisi, että alle 18-vuotias ei voi antaa suostumustaan avioliittoon. Alle 18-vuotiaan henkilön kohdalla kyse olisi siten siitä, että joku ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettulla tavalla ja siinä mainittuja tekotapoja käyttäen saattaa alaikäisen henkilön avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon tai ryhtyy säännöksen mukaisesti toimenpiteisiin tarkoituksenaan saattaa alaikäinen tällaiseen liittoon. Kyse voisi olla esimerkiksi alle 18-vuotiaan määräysvaltaan ottamisesta tai kuljettamisesta ulkomaille tämän saattamiseksi avioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon. Alle 18-vuotiaankin kohdalla edellytetään ihmiskaupparikoksen tarkoittamia tekotapoja eli esimerkiksi määräysvaltaan ottamista. Tämä edellytys voi johtaa siihen, että rangaistavan sääntelyn ulkopuolelle jää tekotapoja, joissa on käytetty painostamista, mutta jossa ei täyty määräysvaltaan ottaminen. Alle 18-

vuotiaisiin kohdistuvien tekojen osalta tulkinnallista epäselvyyttä voi aiheuttaa edellä kohdassa 10 todetulla tavalla pakkoavioliitto-termi.

Erillissäätelyn tarpeellisuutta koskeva arviointi

14. Hallituksen esityksen perusteluissa on käsitelty erilaisia sääntelyvaihtoehtoja (s. 38-42) ja päädytty siihen, että perusteltuna ei voida pitää sitä, että ihmiskauppana lähtökohtaisesti arvioitavat teot säädettäisiin ensisijaisesti rangaistavaksi lievemmin arvioitavana avioliittoon pakottamisena.
15. Ihmiskauppaa koskevan sääntelyn selkeyttämisen jälkeenkin on epäselvää, kattaako kriminalisointi kaikkia avioliittoon pakottamisen muotoja. Avioliittoon pakottamisen osalta ongelmalliseksi voi ihmiskauppaa koskevan rangaistussäännöksen näkökulmasta muodostua tekotapojen arviointi, joista merkityksellisimpinä voitaneen pitää määräysvaltaan ottamista, värväämistä tai kuljettamista. Erityisesti tilanteissa, joissa pakkoavioliiton täyttymistä ihmiskaupparikoksena joudutaan arvioimaan täysi-ikäisten välisissä suhteissa, joihin ei liity ulkopuolisia tahoja, ainoaksi tekotavaksi näyttäisi jäävän määräysvaltaan ottaminen. Tällöin on tulkinnanvaraista, voiko esimerkiksi avioliittoon jollakin uhkauksella taivutteleva henkilö katsoa ottaneen toisen määräysvaltaan. Usein näin varmasti on, mutta ei välttämättä aina. Kohdassa 10 ja 13 olen käsitellyt eräitä ihmiskaupparikoksen soveltamisongelmia alle 18-vuotiaaseen kohdistuvien tekojen osalta. Vaikuttaa siten siltä, että valittu sääntelytapa ei kata kaikkia sellaisia tekoja, joita pakkoavioliitolla eri yhteyksissä tarkoitetaan.
16. Tässä yhteydessä on syytä mainita myös Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2024/1385 naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjumisesta, jonka implementointi on tehtävä viimeistään 14.6.2027 (49 artikla). Mainitun direktiivin 4 artiklassa säädetään pakkoavioliiton kriminalisointivelvoitteesta seuraavasti:

4 artikla

Pakkoavioliitto

Jäsenvaltioiden on varmistettava, että seuraava tahallinen toiminta säädetään rikoksena rangaistavaksi:

- a) aikuisen tai lapsen pakottaminen avioliittoon;
- b) aikuisen tai lapsen houkutteleva jonkin muun valtion kuin asuinvaltionsa alueelle kyseisen aikuisen tai lapsen pakottamiseksi avioliittoon.

17. Direktiivin johdanto-osan kohdassa 16 todetaan muun muassa, että pakkoavioliitto on väkivallan muoto, joka loukkaa vakavasti perusoikeuksia ja erityisesti naisten ja tyttöjen

oikeuksia fyysiseen koskemattomuuteen, vapauteen, itsemääräämisoikeuteen, fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen, seksuaali- ja lisääntymisterveyteen, koulutukseen ja yksityiselämään. Köyhyys, työttömyys, totutut tavat tai konfliktit ovat pakkoavioliittoa edistäviä tekijöitä. Fyysinen ja seksuaaliväkivalta ja väkivallalla uhkailu ovat usein käytettyjä pakottamisen muotoja, joilla nainen tai tyttö pakotetaan avioliittoon. Usein pakkoavioliittoon liittyy myös fyysisen ja psyykkisen hyväksikäytön ja väkivallan muotoja, kuten seksuaalista riistoa. Sen vuoksi on tarpeen, että kaikki jäsenvaltiot säätävät pakkoavioliiton rangaistavaksi ja määräävät rikosentekijöille asianmukaisia seuraamuksia. Tämä direktiivi ei vaikuta kansallisessa tai kansainvälisessä oikeudessa vahvistettuihin ”avioliiton” määritelmiin.

18. Kuten hallituksen esityksestä (HE 65/2024 vp s. 20) ilmenee, direktiiviin lisättiin neuvottelujen aikana velvoite säätää rangaistavaksi avioliittoon pakottaminen. Hallituksen esityksessä ei ole tarkemmin arvioitu sitä, miten nyt valittu sääntelymalli eli pakkoavioliiton säätäminen rangaistavaksi yksin ihmiskaupparikoksena täyttää direktiivin kriminalisointivelvoitteen. Ihmiskaupparikos edellyttää täytyäkseen enemmän kuin pelkkä pakottaminen.
19. Pakkoavioliiton säätäminen rangaistavaksi ihmiskaupparikoksena osoittaa tällaisen toiminnan moitittavuutta nimenomaan vakavana rikoksena. Samalla tämä näyttäisi johtavan siihen, että rangaistussäännös ei pidä sisällään kaikkia avioliittoon pakottamisen muotoja. Valitun sääntelytavan ongelmiin on kiinnitetty huomiota valmistelun aikana, mutta nämä eivät ole johtaneet sääntelytavan muuttamiseen nyt käsillä olevassa hallituksen esityksessä. Edellä mainitun direktiivin implementoinnin yhteydessä asiaa voidaan joutua arvioimaan vielä uudestaan.
20. Muilta osin minulla ei ole lausuttavaa hallituksen esitykseen.

Toimenpidealoitetta koskevat havainnot

21. Toimenpidealoitteessa on katsottu, että pakkoavioliittojen ja niihin rinnastettavien liittojen tulisi sisältyä ihmiskauppasäännökseen, mutta sen lisäksi rikoslakiin tulisi lisätä erillinen pakkoavioliittopykälä. Erillissäännöstä on perusteltu sillä, että tällöin avioliittoon pakottamisesta voitaisiin tuomita myös silloin, kun ihmiskaupan, laittoman uhkauksen tai pakottamisen tunnusmerkistöt eivät täyty. Tämä toimenpidealoitteen ehdotus erillissääntelystä liittyy edellä kohdissa 15 ja 19 mainitsemaani siitä, että ihmiskauppaa koskeva rangaistussäännös ei näyttäisi pitävän sisällään kaikkia avioliittoon pakottamisen muotoja ja että tätä kysymystä joudutaan arvioimaan myös direktiivin kansallisen täytäntöönpanon yhteydessä.

Oikeusneuvos Timo Ojala
Korkein oikeus
p. 02956 40131
s-posti: timo.j.ojala@oikeus.fi

Asiantuntijalausunto

2.9.2024

22. Toiseksi toimenpideoitteessa katsotaan, että myös pakottava kontrolli tulisi säätää rangaistavaksi. Eräissä yhteyksissä pakottavalla kontrollilla on katsottu tarkoitettavan väkivallan dynamiikkaa, jossa tekijän pyrkimyksenä on saavuttaa monenlaisten väkivaltaisten ja väkivallattomien tekojen ja taktiikoiden avulla hallinta, valta ja kontrolli suhteessa toiseen.
23. Pakottavaa kontrollia voi esiintyä ihmiskaupparikoksissa, jossa yhtenä tekotapana mainitaan määräysvaltaan ottaminen. Määräysvalta on mahdollista saavuttaa esimerkiksi pakottavan kontrollin keinoin. Pakottava kontrolli voi liittyä myös moniin muihin rikoksiin, kuten vaikkapa pahoinpitelyyn, vapaudenriistoon tai seksuaalirikoksiin. Pakottavan kontrollin säätäminen rangaistavaksi omana rikoksenaan tulisi pitämään sisällään vaikeita tunnusmerkistön sisältöä koskevia rajanvetotilanteita. En pidä tätä koskevan erillisen rangaistussäännöksen lisäämistä rangaistusjärjestelmän kannalta tarpeellisena.

Oikeusneuvos
OTL, VT

Timo Ojala